

ורש"י שעל הרי"ף פירש 'בפנים' בבית, שאין רואים כשקורע. וכפירוש זה נראה עיקר, שכן נראה ממה שהביאו בסמוך שבנשיא הורה רב חסדא לקרוע בפירסום. (שפת אמת. ובשו"ע פסק כשני הפירושים).

'על חכם חולץ מימין על אב בית דין משמאל' בסמוך מבואר שאב בית דין עדיף מחכם, שלכך אב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלים, ואילו חכם שמת אין בטל אלא בית מדרשו. ולפי זה צריך לומר שחליצת שמאל חמורה יותר מחליצת ימין. וכתבו הראשונים שלפי צורת הלבישה שביניהם היתה הקריעה ניכרת יותר בצד שמאל (עריטב"א; ר"י מלוניל ור"י מפריש. ויש אומרים לפי שקריעת שמאל כנגד הלב, לכך היא חשובה יותר).

ויש מי שכתב עפ"י דברי רש"י (וכן הוא באור זרוע ח"ב תיז), ש'חכם' האמור בכאן היינו רב המורה הוראה לעיר והוא חשוב מאב"ד. ואילו בסמוך מדובר על חכם סתם שמלמד לתלמידים אך אינו רב העיר. ואולם חילוק זה אינו מחוור, כי בשאר מקומות נראה שאב בית דין עדיף מחכם (ע' בהוריות יג:). [ותואר 'חכם' מיוחד להוראת איסור והתר, ותואר 'אב בית דין' מיוחד לדיני ממונות]. (עפ"י מאור ישראל)

'חכם שמת בית מדרשו בטל' הרמב"ן (בתורת האדם) ועוד ראשונים כתבו הטעם, כדי שלא יתעצלו בהספדו בשבעת ימי האבל. ומרש"י משמע שהטעם הוא כדי להראות אבלותם שנחסר המזג. ונפקא מינה בין הטעמים, בזמן שאין מספידים כגון בימים שאסורים בהספד, להרמב"ן מותר ללמוד שם ברבים ולרש"י אסור. 'וכך נהגנו בפטירת חותני הגאון ז"ל שנפטר כ"ו אייר ונסתלקנו מלהספידו בער"ח סיון, ומכל מקום בטלו בית מדרשו כל ז'. (עפ"י משיב דבר ח"ה נח).

אעפ"י שמרוב הראשונים משמע כטעם הרמב"ן, מתלמידיו ר' יחיאל מפריש משמע כפרש"י, שהטעם הוא משום אבלות ולא מפני ההספד, שכן כתב: 'חכם שמת, בית מדרשו שרגיל ללמוד בו תורה, ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו, בטלין כל אותו היום, אפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים — משמע שנקט שביטול בית המדרש הוא מנהג של אבלות ולא משום ההספד. ראה עוד על שתי שיטות הללו בספר מנהגי ישראל ח"א פרק כח).

'מה ששאל בני יקירי שי' על מנהגן של ישראל ללמוד בבית האבל ר"ל, לא משום האבל לומדין אלא משום המת ולעשות נחת רוח לנשמתו... עכ"פ כל הענינים הוא שלא יהיה הנשמה שוממת כשתמצא הבית שומם, וכדאיתא בפרק שואל (שבת קנב) דאם אין אבלים מושיבים עשרה אנשים. ובדאי אם יכול האבל לישב בחדר בפני עצמו ראוי ונכון הוא, אבל באם אי אפשר שרי, והרי יושבים ולומדים בפני עצמם, ואין להם עסק עמו.

ומה שהקשה מקל וחומר דתלמיד חכם שמת בית מדרשו בטל, כבר כתב רש"י ז"ל שם דהיינו תלמידיו, והיינו להראות אבילות שנחסר המזג, אבל חביריו של המת וכדו' אין זה בכלל 'בית מדרשו'. וכן עשינו בפטירתו של חותני הגאון ז"ל, דבבית המדרש הישיבה הק' בטלו, ומכל מקום במקום שנפטר למדו עשרה אנשים מן השוק כדי לעשות נ"ר לנשמתו'. (מתוך תשובת הנצי"ב (משיב דבר ח"ה נו) לבנו הגר"ח ברלין. וע"ש בסימנים הבאים).

דף כג

'... ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל. אמרו עליו על ר' חנניה בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל' רוב המפרשים נוקטים שנידון זה אמור בכל אבלים. ופסק הרמב"ם כתנא קמא, וכן כתבו כמה ראשונים, וכן הוא בטור ובשלחן ערוך, לאסור. ואולם יש אומרים שהלכה כרבי חנניה בן גמליאל. (ערש"ש בדעת הרי"ף והרא"ש).

וכתבו כמה אחרונים שהמנהג הרווח ללמוד שמועה ואגדה בבית האבל. ונתנו כמה טעמים לשוב המנהג; יש אומרים שסמכו על פירוש הרמב"ן (בתורת האדם. וכן דייקו אחרונים מהברייתא באבל רבתי), שהדברים מוסבים על האמור ברישא, בחכם או נשיא שמת, שבית מדרשו בטל מעסק הלימוד, ואף שמועה ואגדה אין אומרים שם, [ואפילו בשבת]. אבל בשאר כל אדם אין כל מניעה לומר שמועה ואגדה בבית האבל, ואדרבה חושבים זאת לעילוי נשמתו. (עפ"י ערוך השלחן שעה, ט ועוד). ויש מיישבים שלא אסרו בברייתא אלא בסתם לימוד, אבל לימוד שכל כוונתו הוא לעילוי נשמת הנפטר ולמנוחתו, אין בזה חשש. (עפ"י שו"ת רב פעלים ח"ג יו"ד לא. וע' בהרחבה בכל זה במאור ישראל).

'הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר' לאו דוקא הניחה, הוא הדין כשיש לו בנים קטנים מאשה אחרת. וכן משמע בפוסקים. (שפת אמת)

(ע"ב) 'מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר, אין לו בית אחר אוכל בבית חברו' לשון זה תמוה קצת דהיינו בית חברו היינו בית אחר. ונראה מזה לכאורה שיש ענין לישיב בחדר ולידום כי נטל עליו. ורק מפני הצורך התירו בית חברו. ועיין. (מרע"כ שיח'). ובפשוטו יש לומר דקמ"ל אפילו אין לו בית אחר, הטריחוהו חכמים לילך לבית חברו כדי שלא יאכל בפני המת. (מהרי"ד ויזר שיח').

'ואינו מיסב ואוכל' רש"י (בברכות) פירש כדרך המסובים בחשיבות. ויש מפרשים שאסור לקבוע סעודה, שמא ישכח מצרכי מתו, אלא אוכל אכילת עראי בלבד. (עפ"י ראשונים)

'ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין' טעם הדבר, שאם יבוא לאכול בשר ולשתות יין, יימשך אחר תענוגיו ויתרשל בטיפול במת וכל צרכיו. ומפני טעם זה גם לא אסרו עליו נעילת הסנדל, שאם ילך יחף לא יוכל ללכת הנה והנה ולהשתדל בקבורתו. (תלמיד רבנו יונה — ברכות יז, ועוד). ומבואר ברשב"א שם נפקותא בטעם זה; כאשר יש מי שחייב להתעסק עם המת, כגון מי שמתה לו אחות נשואה, שבעלה חייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין, שהרי אין חשש שלא יתעסקו במת, ואולם שאר דיני אנינות נוהגים בו, משום כבודו של מת. ויש סוברים שלא חילקו חכמים אלא כל הקרובים שמתאבלים אסורים בבשר ויין באנינותם. (ע' ברא"ש סימן נה). בטעם החר האבל בבשר ויין כל שבעה — ע' במובא בתענית יג, מהגרש"ז אויערבך זצ"ל.

'...ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה' רש"י (בברכות יז) פרש משום טרדת מצוה. ולפי טעם זה היה בדין שאם רצה לקרוא קורא, כדין חתן. (וכן דייקו הראשונים שם מדברי רש"י לענין ברכות המזון, שאינו צריך לברך, אבל רשאי. וע"ע פני יהושע שם). וכן דעת הרמב"ם והראב"ד.

ואולם כמה ראשונים הביאו מן הירושלמי, [וכן איתא במסכת שמחות], שאם רצה להחמיר אינו רשאי, אם משום כבודו של הנפטר, שלא ידמה כמתעצל בהספדו, אם משום שאין לו מי שישא משאו, כלומר שצריך להתעסק עם המת. ודעת הרמב"ן והרשב"א ועוד, שהעיקר להלכה כטעם הראשון, שאפילו אם יש מי שישא משאו פטור, משום כבודו של המת. ואין לו להחמיר על עצמו. (וכן משמע הכרעת האחרונים (ע' או"ח עא, ובמשנ"ב). ואילו הראב"ה (נח) כתב שהעולם נהגו כטעם השני. וע"ע בטעמי פטור אונן מן המצוות — בחזו"א או"ח טו, ג-ד; אגרות משה או"ח ח"ה כד, יא; בית ישי קיט, ג).

יש מי שכתב שפטור אונן מן המצוות — מדרבנן הוא (פ"ת יו"ד שמא סק"ו, מהשב"י). וכתב החזו"א (טו, ה) שנראים דבריו באופן שיש אחרים המתעסקים בשבילו, שבו לא נפטר אלא משום כבודו של מת, וי"ל שהוא מדרבנן, אבל כשאין לו מתעסקים — אסור מן התורה, שמבטל מצות קבורה, ואפילו בהסח הדעת גרידא יכול לבוא לעיכוב קבורתו. ואולם יש לומר

שהאיסור שאמרו בירושלמי לעסוק במצוה, אינו מן התורה אלא מדרבנן. וצ"ע. עד כאן מהחזו"א).
ע"ע פרטי דיני אונן במצוות התורה, בספר מנחת שלמה ח"א צא, כה; פני ברוך — ריש הספר.

'ובשבת... וחייב בקריאת שמע ובתפלה ובתפילין' כמאן דאמר שבת זמן תפילין. (גליונות קהלות יעקב)

'ואמר רבי יוחנן תשמיש המטה איכא בינייהו...' הרי"ף מפרש שלפי תנא קמא תשמיש אסור, משום קלות ראש. וגם לרשב"ג אין מותר אלא לקיים מצות עונה, ותו לא. (וכן כתב הרא"ה בברכות). ופסק הרי"ף כתנא קמא, שאסור. וכן פסק בה"ג. [ואין אומרים כאן 'הלכה כדברי המיקל באבל' שהרי עדיין לא חלה עליו אבילות. רא"ש].
ואילו רבנו יונה פסק כרשב"ג, שכן פסקו בירושלמי, והלכה כדברי המיקל באבל. וכן חכך הראב"ה (נח. עפ"י הסוגיא בכתובות) להתיר, ואף בחול. (וכן כתב הר"ז, שלרשב"ג מותר אף בחול). וסיים: 'והמחמיר יברכהו יוצרנו'.

ור"י בן מגאש פרש שלתנא קמא רשות, ולרשב"ג חובה. (מובא בתר"י ברכות יח).
הרשב"א שם כתב, ממה שאמרו במסקנת סוגיתנו לענין אבילות בשבת: 'דברים שבצנעה נוהג' משמע שנקטו הלכה כתנא קמא, ודלא כירושלמי.
ואעפ"י שכאן הנידון בדין אנינות ולא באבילות, וכמו שדחו בגמרא — נראה שסבר הרשב"א שגם באונן שייך דין אבילות. וכבר נחלקו ראשונים בדבר. (וע' ביו"ד שמא, ה — שו"ע ורמ"א). ועכ"פ בשבת שאין נוהגים בה דיני אנינות, ואין המת מוטל עליו כעת להתעסק בו, חלים עליו כעת דיני אבל. ולפי זה לכאורה שייך כאן הכלל 'הלכה כדברי המיקל באבל', שהרי מחלוקתם בדיני אבילות, ודלא כהרא"ש. וכן משמע בפירוש ר"י מלוניל.
ואולם הנמוקי-יוסף כתב שאין להשוות דין אבילות בשבת לדין אונן, שאיסורו משום הסת הדעת מן המת, וכפי דחיית הגמרא כאן).

דף כד

'אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה... אמר ליה רב פפא: אסור אתמר ומשמיה דרבי יוחנן'
הקשה הגרעק"א, מה חידוש יש בדבר הלא מפורש בברייתא (כא). שאבל אסור בתשמיש המטה. ויש מישבים שרבי יוחנן הולך לשיטתו שדברים שבצנעה נוהג בשבת, וזהו שמשמיענו שאף בשבת אסור. (עפ"י רש"ש; יוסף דעת [להגרי"ש נתנוזן. ת] ועוד).

ולכאורה אין כוונת קושית רעק"א מה חידוש רבי יוחנן עצמו, שהרי מצינו כמה וכמה מאמרי אמוראים שכבר נשנו בברייתא, כי אפשר דלא שמיע להו לאותה ברייתא, אלא הקושיא על מסדר הש"ס שהוצרך להביא זאת משמו, והלא הדין כבר שנוי בברייתא. אך לפי זה אין שייך לתרץ כנ"ל, שהרי כבר השמיענו שלרבי יוחנן דברים שבצנעה נוהג ועדיין מה קמ"ל. אך אפשר לישב באופן אחר, שלכך הביא מאמר זה, כדי ללמד שאינו חייב מיתה).
ויש מתרצים שמשמיענו שאף על פי שמקצת היום ככולו, אסור בתשמיש כל יום השביעי עד הלילה, שלא כשאר דיני אבילות שפוסקים לאחר התפילה. (שפת אמת ועוד. וכן הובא לדינא בספר חסידים ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג. ואולם יש סוברים שאין זה אלא משנת חסידים ולא איסור מדינא. ואף יש מתירים במקום הצורך לשמש בליל שביעי, שלענין זה מקצת הלילה ככולו. ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ג תקנט; חכמת אדם — מצבת משה ו; מאור ישראל).

'אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה שנאמר ראשיכם אל תפרעו...' הרבה ראשונים כתבו שאסמכתא בעלמא הוא, ומה שאמרו 'חייב מיתה' היינו משום שעובר על דברי חכמים שחייב מיתה